

Primljeno: 5. prosinca 2000.

Taktički mediji radikalizmi informacijskog doba

Sažetak

Novi oblici socijetalnih borbi karakteristični su za informacijsko doba. Sukladno s informacijskom paradigmom, konflikti prelaze u sferu informacija, reprezentacija i simbola. Pojavom kompjuterski posredovane komunikacije i konstelacijom Interneta kao globalne informacijske mreže mijenjaju se odnosi moći u društvu jer se mogućnosti proizvodnje kulturnih kodova stavljaju u ruke dosad isključenim dijelovima populacija. Različiti socijalni akteri počinju koristiti nove medije taktički: u konfliktu protiv centara i hijerarhija moći u društvu. U tu se ruku oružja "totalitarnog sistema" - proizvodnja, diseminacija i manipulacija simbolima - okreću protiv njega samog.

Ključne riječi: *identitet, informacijsko društvo, Internet, mreža, novi socijalni pokreti, socijalni konflikti, taktički mediji*

"World war III will be a guerilla information war, with no division between military and civilian participation"

- Marshall McLuhan -

(1) UVOD

➡ 13. srpnja 2000. hakeri su provalili na web stranice beogradskog dnevnog lista "Politika" i postavili lažnu vijest da je tadašnji jugoslavenski predsjednik Slobodan Milošević poginuo u eksploziji bombe u svojoj rezidenciji na Dedinju. Nekoliko sati nakon provale vijest je uklonjena, komadić "uznemirujuće" povijesti je ispravljen, a predsjednik se nastavio mirno odmarati u svojoj kući na elitnom beogradskom brdu. Iako povijest to nije zabilježila, Miloševića je tog dana dohvatila bomba. Nitroglicerinska naprava nikad nije pronađena u njegovoj rezidenciji na Dedinju, ali je zato u njegovoj virtualnoj rezidenciji na "Politikini" internet stranicama odjeknulo pravo elektronsko eksplozivno sredstvo - kibernetička bomba.

Ovaj mali izlet u sada već davno zaboravljenu epizodu srpskog antirežimskog (ili bolje ikonoklastičkog) otpora trebao bi nam poslužiti za ilustraciju jedne nove realnosti. John Arquilla i David Ronfeldt iz korporacije RAND¹ svojim su apokaliptičnim esejom² nagovijestili dolazak kibernetičkog rata. Proroci tehnološke apokalipse prikazuju nam novo lice konflikata u kojima se više ne naziru obrisi fizičkog i direktnog, koji se ne dešavaju u "stvarnom" prostoru i vremenu, već

¹ Korporacija RAND prototip je za "think-tank", privatni istraživački centar koji istražuje sfere globalnih društvenih promjena, međunarodne politike i državne sigurnosti te razvija razne vojno-tehnološke strategije.

² Arquilla, John i Ronfeldt, David, (1993) "Cyberwar is coming!", *Journal of Comparative Strategy*, Volume 12, br. 2, str. 141-165

se sele u svijet nula, jedinica i svjetlosnih snopova, u virtualni svijet informacija. Beskonačan prostor kompjuterski posredovane komunikacije i novih medija otvoren je za umijeće ratovanja i postaje, prema prethodno navedenim autorima, ozbiljna prijetnja državnoj sigurnosti i regulaciji u nadolazećem tisućljeću.

Kako okarakterizirati početak trećeg tisućljeća, suvremenu sferu socijalnog i setove relacija koje u njoj nalazimo? To ću ovdje učiniti služeći se konceptom informacijskog društva kakvim ga definira Manuel Castells. Informacijsko je društvo, prema tom autoru, "specifična forma socijalne organizacije u kojoj generacija, procesiranje i prijenos informacija postaju fundamentalni izvori produktivnosti i moći". (Castells, 1996a: 21) Nova društvena paradigma povezuje znanje i informacije s ekonomijom, odnosno kulturu s proizvodnim snagama. Tako se javlja novi oblik kapitalizma: informacijski kapitalizam. Strmoglav razvoj tehnologije, a poglavito revolucija informacijskih tehnologija (mikroelektronika, računarstvo, telekomunikacije, optoelektronika i genetski inženjering) stvara nove realitete i relacije u društvu. Dva oprečna principa karakteriziraju informacijsko društvo: mreža i identitet. Mreža postaje osnovni organizacijski princip na kojem počivaju različite sfere društva: ekonomija, kultura, politika i dr. Osnovni proces društvene dinamike postaje globalizacija, tako da možemo govoriti o "svjetskom sistemu", odnosno razvoju socijalnih mreža koje se protežu po čitavom svijetu. Nasuprot globalnim informacijskim mrežama stoje pojedinci, socijalni akteri, sa svojim partikularnim identitetima, na osnovi kojih se organiziraju društva, pruža otpor ili pokreću novi socijalni pokreti. Identitet postaje primarni proces pomoću kojeg akteri definiraju sebe i svijet oko sebe, a temelji se na ograničenosti i isključivosti zadanih kulturnih atributa. U takvom scenariju audiovizualni komunikacijski mediji igraju jednu od glavnih uloga jer su jedini pravi agenti masovne kulturne (re)produkcije, a time i prostori za proizvodnju, transformaciju i konzervaciju identiteta. Simbolizacija i reprezentacija preplavljuju čitavu sferu društva, pa tako i formalnu politiku (stranački 7 i kompetitivna politika). To označava kolaps politike u kulturu, jer se ona danas odigrava primarno u medijima masovne komunikacije i u svojoj organizaciji i operacionalizaciji potpuno prilagođava logici proizvodnje medijskih slika. Kulturni kodovi, odnosno informacije i reprezentacije, postaju izvorišta moći i poprišta borbi u informacijskom društvu, jer su oni ono naslijeđeno iskustvo na temelju kojeg se grade svi oblici društvene akcije - od ponašanja pojedinaca do objektivacije institucija.

Mrežni princip komunikacije reificiran je pojavom Interneta. Tko je mogao predvidjeti da će ARPANET, prvobitno koncipiran kao decentralizirana mreža vojnih kompjuterskih sustava od iznimnog strateškog značenja za hladni rat, prerasti u kulturni sistem koji danas potpuno redefinira prostor i vrijeme? Omogućen tehnologijama CMC-a³ kibernetски se prostor pojavljuje kao novi socijalni prostor interakcije u kojemu više nema potrebe za fizičkim kontaktima.

Internet se pojavljuje u jeku hladnog rata te se naslanja na revolucionarna društvena zbivanja krajem šezdesetih i kao takav proizlazi iz fuzije dviju raznovrsnih ideologija: tehnicizma i kontrakture⁴. Iako je u početku bio ograničen na znanstvenu i vojnu elitu, odnosno poznat i dostupan samo u akademskim i institucionalnim krugovima, u devedesetima dolazi do prave eksplozije kompjuterske mreže, tako da danas možemo govoriti o Internetu kao novom masovnom mediju⁵. Zajedničkim naporima znanosti i tehnologije, korporacijskih interesa i državnih politika Internet kolonizira društveni svijet i uvlači se u sve pore svakodnevice. Izgrađen na načelima libertarijanizma i obojen duhom Silikonske doline, Internet, koji je u početku bio meka kontrakturnih snova nove tehnološke elite, danas je postao šarolik svijet prezasićen informacijama koji sanja tehnikolor snove od anarhizma do visokog konzumerizma, od beskrupuloznosti dječje pornografije do patetičnosti novih religijsko-moralnih pokreta. U socijalnoj teoriji danas još ne postoji uvriježen način promatranja i definiranja odnosa Interneta i društva. Kao relativno nova i stalno mijenjajuća pojava, Internet izmiče očima socijalnih teoretičara i zahvatu ozbiljnije sociološke analize. Jedni slave njegovu proročansku snagu preko ideala "svih informacija na svakom mjestu i u svako vrijeme" kao reifikaciju interaktivnosti, dok ga drugi osuđuju kao još jedan ideološki aparat kolektivnog zaglupljivanja i

³ Kompjuterski posredovana komunikacija (computer mediated communication)

⁴ Pojam kontrakture obično se pripisuje studentskim i hipijevskim kulturama, odnosno pokretima mladih iz 1968. Kontraktura stoji u direktnoj opoziciji s dominantnom kulturom te odbacuju njezine najvažnije vrijednosti i norme.

⁵ Prema nekim procjenama mrežom će do 2005. surfati preko milijardu korisnika

alijenacije. U svakom ga je slučaju nemoguće zaobići!

Kako se u sve to uklapa analogija s vojnom terminologijom? U ovom ću radu pokušati prikazati koliki je značaj kompjuterski posredovane komunikacije za transformaciju odnosa moći u modernom društvu, te transformaciju prirode i konteksta socijalnih konflikata. Subcommandante Marcos je, zajedno sa svojim suborcima iz EZLN-a, odašiljući poruke s laptopa iz Lacandonske šume u pokrajini Chiapas na jugu Meksika, dobio rat protiv proponenata ekonomske globalizacije. U rukama disidenata i marginalaca informacije su postale ubojito oružje.

(2) (NOVI) MEDIJI I (NOVI) SOCIJALNI POKRETI

Socijalni pokreti izražaji su kolektivnih težnji pojedinaca i grupa te nosioci društvene promjene u industrijskom društvu. Šezdesete su godine bile godine novih društvenih pokreta kada se javlja težnja za radikalnim preispitivanjem sadržaja i oblika svakodnevnog života. Teoretičari novih društvenih pokreta, poput Alaina Tourainea, ističu da se kao reakcija na centralizaciju i sveobuhvatnost naprednih kapitalističkih ekonomija javljaju pokreti koji se bore oko ponovnog zauzimanja životnog prostora, ali bez koherentne ideologije ili masovne (klasne) mobilizacije. Potrošačka kultura, odnosi među spolovima, odnos čovjeka prema prirodi, te ustrojstvo moderne industrijske države postaju glavne teme oko kojih se počinje voditi borba na šahovskom polju društva. U svojoj "Kritici svakodnevnog života" francuski sociolog Henri Lefebvre drži da otuđenje operira na svim nivoima društvenog života i nije samo nusprodukt industrijskog kapitalizma, već i njegov kamen temeljac. Mediji masovne komunikacije kritiziraju se kao ideološki državni aparati, agenti jednodimenzionalnosti i centri moći koji promiču kulturu konzumerizma i ideal pasivnog potrošača. Podjela života u sferu rada i sferu dokolice služi da bi odvojila čovjeka od njega samoga, od prirode i od njegove vlastite svijesti. Socijalni pokreti poput situacionizma započinju borbu oko sfere "svakodnevnog života" i žestoko se suprotstavljaju robno-novčanom društvu i artificijelnim potrebama koje iz njega proizlaze. Izravno napadajući svoje najluče neprijatelje, medije masovne komunikacije, novi društveni pokreti antikonzumerizma shvaćaju njihov potencijal i okreću ga protiv njih samih. Pojavom "Do it Yourself"⁶ kontrakulture, društvene grupe i pojedinci dobivaju vlastiti glas i preko alternativnih medija, poput fanzina, piratskih radiostanica, underground filma, videa i muzike počinju širiti vlastite ideje i kritike društvenih odnosa i struktura. Nova ljevica stvara novi oblik radikalne politike: anarhokomunizam.

U isti mah novoformljena tehnološka elita⁷, popularno nazvana "kompjuterama", već promiče ideje antikonzumerizma i antikorporativizma gdje se pojam otvorenosti sustava ističe kao ključan. Kultura prvih generacija gurua i korisnika Interneta oblikovana je utopijskim, komunitarijanskim i libertarijanskim idealima. Situacionistička kovanica "ekonomije poklona" i kulture potlacha⁸ nalazi svoj novi konzervatorij na Netu, gdje se već od prvih dana ignorira intelektualno vlasništvo, a slobodna razmjena informacija biva utisnuta u tehnologiju i društvene vrijednosti kibernetičkog prostora. Utemeljen na onome što Richard Barbrook naziva "kalifornijskom ideologijom", kao bizarnom hibridu tržišne ekonomije i hipijevskog "artizanstva", Internet se razvija u dvoglavo čudovište. S jedne strane još uvijek prisutan heroizam ranih kompjuterskih plemena slavi decentraliziranost i otvorenost sustava i preko *shareware* i *freeware* kontrakulture suprotstavlja se korporativnim interesima. S druge strane *big business* i *big government* interesi dovode do komercijalizacije i ekspanzije Interneta, poglavito i iznimno rapidno u drugoj polovici devedesetih.

U današnjoj socijalnoj i političkoj teoriji pojam socijalnih pokreta zasjenjuju dva druga pojma koja također opisuju dinamiku suvremene sfere političkog. To su pojmovi civilnog društva, kojem se

⁶ Do It Yourself ("Uradi sam") znači kreaciju slobodnih i besplatnih prostora i objekata bili oni individualni ili socijalni, fizički ili medijski. Etos DIY sastoji se od odbacivanja pasivnosti i prihvaćanja života, akcije i odluke.

⁷ Prvi heroji kompjuterskih tehnologija: programeri, hakeri, sistem operateri, elektronički inženjeri i dr.

⁸ To je ritual razmjene poklona koji nalazimo kod indonezijskih plemena i koga je u sklopu situacionističkog pokreta teoretizirao Guy Debord. Situacionisti ekonomiju poklona suprotstavljaju robno-novčanoj ekonomiji. Richard Barbrook danas govori o Hi-tech ekonomiji poklona kao ideologiji "sharewarea" prisutnoj među tehnološkom elitom Interneta.

sve češće pridjeva atribut globalno, i aktivizma⁹. Pod civilnim se društvom, unatoč različitim definicijama, obično podrazumijeva volonterski sektor nevladinih organizacija, različitih asocijacija i inicijativa koje promiču građanska prava, socijalnih pokreta i civilnih institucija. Pridjev globalno, civilno društvo dobiva u kontekstu sve češćeg transnacionalnog povezivanja različitih pojedinaca, grupa i organizacija te zajedničkog koordiniranja akcija, što je omogućeno u najvećoj mjeri CMC-om. Aktivizam je pojam koji označava kulturu političkog djelovanja na raznim nivoima i s različitim ciljevima - od "grassroots" borbe oko konkretnih i lokalnih pitanja do intelektualne kritike društvenih i političkih sistema. Danas nas već svakodnevna praksa CMC-a ne samo za diseminaciju informacija već i za poduzimanje konkretnih, odnosno "direktnih"¹⁰ akcija od strane socijalnih aktivista dovodi do pojma "haktivizma". Mediji više nisu samo strateški centri prenošenja poruka, već postaju prava oružja za akciju i u tom su smislu taktički.

Kako okarakterizirati socijalne pokrete u informacijskom dobu? Oni su u najvećoj mjeri proizvod efekata globalizacije, gdje se princip identiteta suprotstavlja establišmentu, koji u današnjem scenariju postaje globalni političko-ekonomski poredak. On sa sobom nosi konstrukcije poput bezvremenskog vremena i prostora tokova¹¹ koji produbljuju jaz između pojedinaca i njihove participacije u globalnim procesima, ostavljajući prostor lokalnih identiteta kao jedino utočište otpora. Novi novi socijalni pokreti svoj utjecaj temelje na mobilizatorima simbola - karizmi njihovih lidera i decentraliziranim oblicima organizacije i intervencije. U živom duhu šezdesetih novi radikalizam preuzima kritiku potrošačkog načina života, svjetskih ekonomskih trendova, ekoloških politika moćnih država, demokratskih političkih sistema, te masovnih medija i interesa *big businessa*. Prijelaz tisućljeća obilježava borba za vlastiti identitet u zjapećoj bezličnosti (post)modernih društvenih sistema te ideja da se "svakodnevni život" može ponovo osvojiti putem malih "direktnih akcija" koje umrežene stvaraju ozbiljnu prijetnju *statusu quo*.

(3) INFORMACIJE I MREŽE KAO INSTRUMENTI MOĆI

Ubojiti potencijal novih medija prva je primijetila vojna inteligencija, koja u jeku Zaljevskog rata stvara novu vojnu doktrinu. David Ronfeldt i John Arquilla radeći već spomenutu studiju za korporaciju RAND prikazuju novo lice ratovanja: informacijski rat. Ronfeldt tvrdi da "informacijska revolucija ... uništava i izluzuje hijerarhije oko kojih su institucije obično uređene. Ona raspršuje i redistribuira moć, često na dobrobit onih koji se mogu smatrati slabijim, manjim akterima" (Arquilla i Ronfeldt, 1993.). Nove informacijske tehnologije, premošćujući granice kulture i kontinente brzinom svjetlosti, omogućuju učvršćivanje socijalnih i komunikacijskih mreža. Mreža kao novi organizacijski princip mijenja odnose moći u društvu jer se pomoću nje centralizirani hijerarhijski sistem otvara za do sada

⁹ Civilno društvo i aktivizam u najmanju su ruku problematični pojmovi, posebice za potrebe ovog rada. Prvi je problematičan kao institucionalizirani projekt liberalne demokracije u kojem se pod zastavom slobode pojedinca (od države) nastoji, i to prilično nespretno, obuhvatiti čitav spektar političkog djelovanja izvan granica formalne politike. Drugi je ponešto prihvatljiviji jer ne zahtijeva institucionalan okvir, ali je problematičan jer u potpunosti atomizira radikalnu politiku i reducira je na individualnu akciju. Smatram da se oblici otpora i političkog djelovanja na prijelazu tisućljeća direktno nastavljaju na tradiciju novih socijalnih pokreta šezdesetih, kao načini suprotstavljanja dominaciji i totalitarnim institucijama moći, organizirani na principu partikularnih kulturnih identiteta, ali bez koherente ideološke pozadine. U tu sam ruku skloniji pojmu socijalnih pokreta, koje vidim kao centralne oblike socijalnih konflikata i centralne aktere u disperziranoj sferi politike. U radu se, međutim, koristim i pojmom aktivizma, ali ga ne reduciram na izolirano osobno djelovanje, već ga uvijek stavljam u specifičan društveni i lokalni kontekst, tako da (net)aktiviste vidim kao protagoniste (novih)novih socijalnih pokreta.

¹⁰ Direktna akcija oblik je kolektivne akcije karakterističan za radikalne pokrete. Odnosi se na poduzimanje konkretnih mjera i akcija na *grassroots* nivou lokalne, neformalno organizirane društvene i političke zajednice. Najčešći primjeri su ulični protesti, blokade i zaposjedanja prostora (*sit-ins*) kao i drugi oblici građanskog neposlušta.

¹¹ Castellsovi pojmovi koji označavaju konzekvence novog socio-tehničkog konteksta. Prostor tokova (*space of flows*) zamjenjuje prostor mjesta (*space of places*) u organizaciji istovremenih socijalnih praksi, a zapravo je integrirana mreža tehnološke infrastrukture, čvorova i priključaka, te spacijalne organizacije menadžerskih elita. Bezvremensko vrijeme (*timeless time*) posljedica je prakse CMC-a gdje se vrijeme događaja komprimira, postaje trenutačno ili diskontinuirano.

nemoćne grupe i disperzirane aktere, stvarajući polje komunikacije, konzultacije, koordinacije i operacije.

Novi način ratovanja temelji se na konceptu "znanje je moć", o eventualanom ishodu borbe više ne odlučuju masovnost i mobilnost, već količina informacija koju jedna strana posjeduje a druga ne. Autori razlikuju dva osnovna modaliteta informacijskog ratovanja. Kibernetički rat je vojni konflikt baziran na znanju/informacijama te njihovom upravljanju i plasiranju. On ne uključuje samo prikupljanje, već i ometanje te uništavanje informacija i neprijateljskih komunikacijskih sistema. Pod mrežnim ratom autori podrazumijevaju "socijalne borbe koje se najčešće povezuju s konfliktima manjeg intenziteta nedržavnih aktera..." Ako izuzmemo terorizam i organizirani kriminal, najčešći korisnici novih komunikacijskih mreža i mrežnih načina ratovanja upravo su socijalni aktivisti, odnosno protagonisti današnjih socijalnih pokreta.

U daljnjoj eksplikaciji termina mrežnog rata autori ističu da on "...znači onemogućiti, oštetiti ili modificirati ono što ciljana populacija zna ili misli da zna o sebi ili svijetu oko sebe...On može uključivati javne diplomatske mjere, propagandu, psihološke kampanje, političke i kulturalne subverzije, deceptije ili uplitanje u lokalne medije, te napore da se promoviraju disidentski ili opozicijski pokreti preko kompjuterskih mreža". Taktički mediji osnovno su oružje mrežnih ratova. Mrežni rat nije rat u tradicionalnom¹² smislu, ali za autore ima vrlo značajnu ulogu jer s jedne strane može prerasti u formu kibernetičkog rata, a s druge može veoma uspješno utjecati na sprečavanje eventualnog fizičkog rata.

Nedugo poslije nagovještaja "kibernetičkog rata" prvi je doista i izbio. Na novogodišnji dan 1994., odnosno na prvi dan stupanja na snagu Sjevernoameričkog sporazuma o slobodnoj trgovini (North American Free Trade Agreement - NAFTA) oko 3 000 lagano naoružanih ljudi, organiziranih u Ejercito Zapatista de Liberacion Nacional, zauzelo je glavne posjede koji graniče sa šumom Lacandon u južnomeksičkoj državi Chiapas. Suprotstavljajući "...socijalnu solidarnost organiziranom kriminalu novca i vlasti"¹³ meksički pobunjenici ustaju protiv novog globalnog poretka i opresivne politike meksičke vlade. Princip njihove organizacije i mobilizacije bio je identitet, koji suprotstavljaju bezličnosti novog geopolitičkog poretka i zahtjevima ekonomske modernizacije. Braneci svoje posjede, svoju kulturu, tradicionalnu ekonomiju i način života, zapatisti s jedne strane predstavljaju izvorni seljački pokret, odnosno pokret autohtonog indijanskog stanovništva koje se suprotstavlja ekonomskim reformama, a s druge strane, ojačani ljevičarskim snagama meksičkog akademskog i civilnog društva, promoviraju socijalističku viziju lokalne zajednice koja ustaje protiv neumoljivog kapitalizma.

Nakon što je tadašnji meksički predsjednik Salinas poslao meksičku vojsku u izravni oružani sukob protiv pobunjenika, medijska javnost je odjeknula. Izbjegavajući fizički sukob zapatisti su se odlučili na drugačiju strategiju: informacijski rat. Taktička upotreba telekomunikacija, videa i kompjuterske komunikacije omogućila je da ta strategija bude efikasna. Uspješno su prenesene slike i misli iz Chiapasa, ali je organizirana i svjetska mreža solidarnih grupa koja je opsjedala meksičku vladu i otežavala upotrebu represivnih mjera. Zapatisti su odjednom počeli preplavljivati različite načine e-maila: liste za diskusiju (discussion lists), Cc: liste, liste s vijestima (newsgroups) kao i web stranice. Pridruženi socijalnim aktivistima iz čitavog svijeta te logistički potpomognuti s lokalnim ISP - em (La Neta), kao i hardverom i softverom¹⁴ za direktnu akciju zapatisti i njihovi simpatizeri uspjeli su prisiliti meksičku vladu na pregovore iz kojih su izašli kao pobjednici. U uskim pojmovima fizičkog konflikta ustanak zapatista bio je limitiran na teritorij Chiapasa, ali preko njihove sposobnosti da prošire svoj politički doseg putem modernih kompjuterskih mreža, zapatisti su začeli klicu nove revolucije i putem elektronske komunikacije i elektronskog konflikta odaslali svoju poruku posvuda po svijetu.

Danas je Zapatistički ustanak postao idiom taktičke upotrebe novih medija. Ricardo Dominguez, jedan od osnivača Electronic Disturbance Theatra, organizacije koja je potpomagala ustanak u Chiapasu, govori o *elektronskom zapatizmu* kao novom načinu kompjuterskog aktivizma. Manuel Castells u

¹² Tradicionalan pojam rata podrazumijeva otvoren fizički sukob zaraćenih strana, odnosno upotrebu fizičke sile s ciljem materijalnog uništenja protivnika. Nasuprot tome, informacijska paradigma ratovanja podrazumijeva "informacijske operacije", bile one fizičko uništenje neprijateljskih informacijskih resursa ili "simbolički" rat.

¹³ Manifest Movimiento Civil Zapatista, kolovoz 1995. (navedeno u Castells, 1996a)

¹⁴ FloodNET je kompjuterski program razvijen od strane Electronic Disturbance Theatra, netaktivističke organizacije koja je potpomagala zapatiste. Kada se FloodNet jednom pokrene, on bombardira ciljani kompjuterski server velikom količinom zahtjeva i informacija, što dovodi do prezasićenosti, odnosno nemogućnosti adekvatnog odgovora na čemu kompjuterski sistem pada. To konkretno znači da je onemogućen pristup napadnutim web stranicama.

drugom dijelu svoje "preopsežne" trilogije¹⁵ naslovljenom *The Power of Identity* zapatiste naziva "prvim pokretom informacijske gerile". Propovjedači kibernetskog armagedona Ronfeldt i Arquilla posvećuju EZLN-u posebnu studiju¹⁶ da bi teoretizirali pojam "socijalnog mrežnog rata" (*social netwar*) i razvili adekvatnu strategiju obrane za ugrožene državne aparate. Baš kao što su milijuni hitova i poruka obasipali web stranice i e-mail sandučice meksičke vlade za vrijeme Zapatističkog ustanka, danas socijalni (h)aktivisti svakodnevno usmjeravaju svoja virtualna oružja protiv vlada, ekonomskih institucija, medija i drugih demona globalnog političko-ekonomskog poretka.

(4) TAKTIČKI MEDIJI

"Taktički mediji su ono što se događa kada jeftine 'd.i.y.' medije, omogućene revolucijom u potrošačkoj elektronici i proširenim načinima distribucije (od kablovske mreže do Interneta), eksploatiraju grupe i pojedinci koji se osjećaju revoltiranima ili isključenima iz šire kulture. Taktički mediji ne izvještavaju samo o događajima; budući da nikad nisu nepristrani, oni uvijek participiraju i to je ono što ih više od bilo čega drugoga odvađa od *mainstream* medija." (Geert Lovink i David Garcia, *The ABC of Tactical Media*).

Pojam taktičkih medija normativan je pojam, a njegovo se značenje određuje iz prakse. Kao što Geert Lovink, nizozemski medijski aktivist/teoretičar, pripadnik "terorističke" medijske organizacije Adilkno i ujedno tvorac pojma "taktičkih medija", ističe: "Taktički mediji uvijek su mediji krize, kritike i opozicije". Oni su ujedno i konfliktni i kooperacijski mediji jer stvaraju mrežu komunikacije i koordinacije koja se suprotstavlja dominantnoj politici, kulturi i ekonomiji. Revolucija elektronske tehnologije omogućila je "običnim" ljudima da sami proizvode medijski sadržaj. Pojava videokamera, kazetofona, fotoaparata i fotokopirnih aparata, mobilnih telefona i možda najvažnije kompjutera i kompjuterskih komunikacijskih mreža mijenja strukturu moći i pristup kanalima komunikacije u društvu. Mediji se više ne percipiraju kao agencije kontrole koje djeluju "odozgo prema dolje", kao institucije koje su podređene etabliranju moći i služenju njenih interesa, već i kao agencije komunikacije i utjecaja koje djeluju "odozdo prema gore", kao nezavisne institucije koje daju glas ljudima i reproduciraju kolektivni dijalog društva. CMC otvara sistem i ruši stare hijerarhije moći i utjecaja omogućavajući stvaranje slobodnog medijskog prostora ili onoga što Hakim Bey zove "privremenim autonomnim zonama", a Bruce Sterling "otocima na Netu" - prostora za slobodnu, nekontroliranu i nesmetanu akciju, komunikaciju i interakciju. Mnogi medijski aktivisti stavljaju naglasak upravo na otvorenost sistema, odnosno na što širi pristup, pokrećući tako projekte poput *Xs4all* i *Digital city* u Amsterdamu ili *Zamir* mreže na području bivše Jugoslavije. Sam Net još je od početaka utemeljen na idejama otvorenosti sistema i slobodi informacija. Iz toga proizlazi cijela ideologija "sharewarea" i "freewarea", otvorenog kompjuterskog koda i slobodne distribucije i modifikacije kompjuterskog softvera.

Da bih razlikovao različite modalitete taktičkih medija, diferencirat ću kategorije netaktivizma i haktivizma. Dok se prva kategorija referira na upotrebu Interneta za zastupanje i promoviranje određenih ideja, druga se odnosi na konkretno subverzivno djelovanje. Tipične netaktivističke operacije su traženje informacija, postavljanje i održavanje web stranica, propagandni rat i simulacije i manipulacije informacijama, prenošenje elektronskih publikacija preko e-maila, upotreba Neta da bi se diskutiralo o određenim problemima, stvorile koalicije i mreže te planirale i koordinirale akcije. Aktivistički novi mediji podrazumijevaju web stranice, nove *streaming* medije¹⁷ i klasične oblike e-mail i tekstualne komunikacije (*newsgroups* i *mailing liste*). Paradigmatski pomak u mišljenju koji dovodi do haktivizma odmak je od percipiranja Interneta kao isključivo komunikacijskog uređaja prema Internetu kao prostoru za direktnu, a ne samo simboličku akciju.

Haktivizam uključuje elektronski građanski neposluh i politizirano hakiranje, što dovodi metode građanskog neposluha u kibernetски prostor. Ta kategorija podrazumijeva operacije poput virtualnih blokada i zaposjedanja (*sit-ins*), automatiziranih e-mail bomba, internet hakiranja i kompjuterskih

¹⁵ Manuel Castells, *The Information Age: Economy, Society and Culture*, Blackwell, 1996.

¹⁶ *The Zapatista Social Netwar in Mexico*, RAND 1998.

¹⁷ Kompjuterska kompresija zvuka i slike omogućuje kovanice poput internet radija i internet televizije

provala te politizirane upotrebe kompjuterskih virusa. U pomoć se priziva i za tu priliku kreira poseban softver - "alati za hakiranje".

Izvori kompjuteriziranog aktivizma sežu još u predinternetsku povijest sredine osamdesetih. Tada se javljaju prve verzije *PeaceNeta* i inih *newsgroupa*, e-mail lista i BBS-ova koji omogućavaju socijalnim aktivistima da relativno brzo i lako komuniciraju jedni s drugima preko međunarodnih granica. Ovakva vrsta aktivizma još uvijek ostaje marginalna sve do eksplozije Interneta devedesetih, odnosno do pojave World Wide Weba i prvog grafičkog *browsera* 1992., s kojima se postavlja novi standard kompjuterske komunikacije: multimedija¹⁸. Iako je danas prilično zasjenjena multimedijским internetskim tehnologijama, komunikacija e-mailom ostaje ključni aparat u internacionalnoj cirkulaciji otpora i stvaranju i održavanju međunarodnih mreža solidarnosti.

Već sam glorificirao zapatiste kao prvu informacijsku gerilu i prvi primjer mrežnog rata. Najvažnije i najaktivnije mreže solidarnosti zapatista dolazile su iz SAD-a i Kanade, preko modema alternativnih umjetnika i socijalnih aktivista. Fraza "elektronski građanski neposluh" skovana je od grupe umjetnika i teoretičara koji su se nazvali *Critical Art Ensemble*. Oni su 1994. izdali knjigu "Elektronsko uznemiravanje" (*Electronic Disturbance*), koja je nešto kasnije popraćena drugom publikacijom nazvanom "Elektronski građanski neposluh i druge nepopularne ideje". Obje publikacije proučavaju načine prenošenja taktike uličnih protesta na Internet. Prvi su te ideje proveli u praksu talijanski aktivisti organizirani u *Strano Network*. Oni su 21. prosinca 1995. povelili elektronske demonstracije protiv nuklearne i socijalne politike francuske vlade, lansirajući jednosatni web napad na internet stranice različitih vladinih agencija. 1998. *Electronic Disturbance Theater* stvorio je *FloodNet software* koji omogućava lako blokiranje pristupa ciljanim web stranicama. FloodNet je u brojnim prigodama potaknuo masovnu participaciju u virtualnim zaposjedanjima protiv meksičke i američke vlade, Pentagona i svjetskih burza. Nebrojani su primjeri individualnih hakiranja od kojih se kao najveći heroj ističe haker poznat pod imenom "JF" koji je hakirao preko 300 web stranica postavljajući antinuklearne tekstove i slike.

U Amsterdamu se pojavljuju medijske aktivističke grupe poput Adilkna i V2 te pokreću velike projekte poput *Next 5 Minutes*, konferencije koja okuplja net umjetnike i aktiviste povezane s teorijom i praksom taktičkih medija. Veoma značajan doprinos konceptualiziranju i prenošenju ideje taktičkih medija, kao uostalom i prikupljanju materijala za ovaj rad, dala je *nettime* e-mail lista, gdje brojni aktivisti i teoretičari razmjenjuju svoje stavove i ideje o trendovima CMC-a i njihovom odnosu prema društvenom životu.

U ratnom periodu proteklih deset godina na prostorima bivše Jugoslavije, a poglavito u ratu na Kosovu i građanskom pokretu otpora u Srbiji, kibernetički je prostor postao pravo bojno polje. Britanski sociolog Paul Stubbs, u studiji posvećenoj upotrebi novih medija u ratovima koji su pratili raspad SFRJ-a, naziva konflikte na području bivše Jugoslavije prvim "ratom s kompjuterima" u kojemu su reakcije i protesti protiv pravog rata uvelike pojačani tehnologijama CMC-a. Osim brojnih web stranica, e-mail lista, *newsgroupa* i BBS-ova koji su poticali dijalog antiratne kampanje i antiestablišmenta, kao i prenosili ideje, riječi i slike ljudi koji su se protivili ratu i nacionalističkim politikama novoformiranih država (Zamir mreža, Mediafilter, internet stranice Radija b92, web stranice Otpora, razne usenet liste poput APC/Yugo/Antiwar; Soc/Culture/Croatia; Soc/Culture/Yugoslavia), brojni su primjeri hakerskih provala kako na stranice institucija bivših jugoslavenskih vlada i medija u službi sistema, tako i na stranice američke vlade, NATO-a i drugih međunarodnih institucija koji su bile upletene u sukob. U bliskom susjedstvu zanimljiv je primjer provale na stranice Haiderove FPO¹⁹, na kojima su hakeri kreirali duplikat stranica s istim vizualnim identitetom, ali drugačijim sadržajem, kojim se Slobodarska stranka kroz tekst prezentira kao fašistička, rasistička i antisemitiska.

Danas je u žiži taktičkih medija cijeli niz protesta protiv WTO-a i globalizacije. Tako se, prateći događaje od Seattlea preko Londona i Tokija do Praga, pojavljuju brojni tekstualni, vizualni i audio streaming net mediji (*Indymedia* mreža, DAMN - *Direct action media network*, DAN - *direct action network*, *A-infos*) koji se suprotstavljaju cenzuri masovnih medija te prikazuju virtualne slike uličnih protesta, zaposjedanja, policijske brutalnosti te pozivaju na akciju i solidarnost. Druge aktivističke

¹⁸ Integracija slike, zvuka i teksta

¹⁹ Posrijedi je zapravo igra riječi u kojoj su se hakeri okoristili engleskim načinom pisanja prijevraga ö kao oe, tako da su nasuprot www.fpo.at postavili "lažne" stranice www.fpo.at

organizacije (*Adbusters Culturejammers Network, Blowthedotoutyourass.com, Etoy* i *Electrohippies*) kreću u otvoreni mrežni rat protiv potrošačkog društva i korporativne kolonizacije svijeta života napadajući “nemani” konzumerizma poput Coca-Cole i McDonaldsa.

Tako izgleda današnjica internet aktivizma ili barem jedan njezin značajan segment. Taktički mediji zapravo nisu ništa novo, već samo nešto prikladno imenovano. Nov je kontekst njihove upotrebe: informacijsko doba. Taktički mediji percipiraju Internet kao emancipirajući svijet, kao novu sferu javnosti koja je otvorena za kritiku, simulaciju i subverzije.

(5) DIGITAL NA BUDUĆNOST

Informacijska tehnologija ima ambivalentnu strukturu: s jedne je strane videna kao raj slobode i svemoćnosti u suprotnosti s paklom panoptikona, totalnog nadziranja ili savršenih totalitarnih oružja, a s druge strane predstavlja upravo ono najstrašnije - novi panoptikon, sveprisutan i sveznajući, koji proizvodi kibernetске robove i uniformne umove. Čak i za ovu fatalističku viziju postoji protuotrov. Sasvim suprotno Baudrillardovoj osudi Zaljevskog rata kao virtualnog, televizijskog rata “koji se nije dogodio”, stoji realitet taktičkih medija i nove insurgencije oblikovane kompjuterski posredovanom komunikacijom. Taktička upotreba kompjuterskih medija danas je svakodnevna i rapidno šireća praksa nebrojenih aktivista, grupa, organizacija i pokreta²⁰. Ako pretpostavimo globalizaciju kao sve opsežniji proces, onda također možemo pretpostaviti i širenje otpora globalizaciji, baziranog na principu identiteta, organiziranog u transnacionalne mreže i naoružanog taktičkim medijima. Baš poput gusara koji su krstarili morima prije nekoliko stoljeća, današnji medijski nomadski ratnici, kibernetски teroristi i virtualni pirati plove oceanom Neta i sa svojih kompjutera napadaju totalitarne institucije moći i aparate imperijalističkog društva spektakla koristeći se serijama taktika: protušpijunažom, infekcijom baza podataka i elektronskim građanskim neposluhom. Novo lice moći možemo promatrati kroz metaforu raspršenosti i nevidljivosti. U takvom košmaru socijalnih odnosa odsutnost jedinstvenog političkog cilja strateška je prednost - ono što daje fleksibilnost, kompatibilnost s ostalim inicijativama i mogućnost umrežavanja.

Neki teoretičari problematiziraju stvarne efekte upotrebe taktičkih medija osuđujući njihov puki simbolički doseg. Haktivizam se prikazuje kao sredstvo koje ne dovodi do stvarnih promjena, već služi samo kao dodatak postojećim pokušajima organiziranja, kao zgodno sredstvo da se napravi malo buke i dobije nešto pažnje. Ali nije li to već velik pomak? Nije li sama mesijanska snaga Interneta kao komunikacijskog (a pogotovo taktičkog) medija to što je on tehnologija *empowerment*a. Tehnologija koja mijenja odnose moći i koja stavlja kulturne akte, simbolizaciju u svim formama u ruke svih partipicpanata; koja radikalno decentralizira pozicije govora, izdavaštva, produkcije filmova, radijske i televizijske produkcije, ukratko aparata kulturne transmisije. Ako prihvatimo činjenicu da mediji kreiraju našu stvarnost, moramo postaviti pitanje kako mi sami možemo utjecati na tu kreaciju. Taktički mediji pokazuju se kao adekvatno sredstvo (ili bijeg) jer nam spajanjem potreba i mogućnosti omogućuju stvaranje novih socijalnih formi: alternativnu ekonomiju *shareware*a, alternativnu politiku direktnih akcija, lokalnih identiteta i transnacionalnih mreža te alternativnu kulturu simulacije i spektakla.

Situacionisti su svoje akcije nazivali stvaranjem “situacija” izvan društva spektakla²¹. Spektaklom protiv spektakla, simbolima protiv simbola, informacijama protiv informacija - ovaj indirektan pristup medijske manipulacije preko stvaranja spektakla nije usmjeren na uništavanje kodova i znakova moći i kontrole, već kao cilj ima distorziju i disfiguraciju njihovih značenja. Doista se pokazalo da je najbolje oružje protiv mitova simboličkog poretka zapadnih kapitalističkih društava mitologizacija sama: stvaranje artifičijelnih mitova koji zamjenjuju prave. U tom smislu možemo promatrati novo

²⁰ Namjerno sam izostavio tamnu stranu priče, a to je sve veća prisutnost desnih ekstremističkih *hate* grupa, terorističkih organizacija i organiziranog kriminala na Netu, koji također preuzimaju metodologiju nove ljevice šezdesetih i implementiraju je u informacijsko okruženje.

²¹ Guy Debord prvi je definirao pojam društvo spektakla kao društvo u kojem je svo direktno proživljeno iskustvo zamijenjeno reprezentacijom (McIver, G.).

O. Pupovac: Taktički mediji: radikalizmi informacijskog doba

lice socijalnih konflikata u informacijskom društvu - kritiku, simulaciju i manipulaciju preko neverbalnog, paradoksalnog i mitskog. Najveća je fora biti veći nihilist od samog infotainmenta!

"ButWeDon'tEvenHaveElectricityInAfrica.com"

-Blowthedotoutyourass.com-

Literatura

- Arquilla, John i Ronfeldt, David (1993) "Cyberwar is coming!". *Journal of Comparative Strategy* 12(2):141-165
- Baudrillard, Jean (1995) *The Gulf War did not take place*. Bloomington: Indiana University Press.
- Barbrook, Richard i Cameron, Andy (1996) *The Californian Ideology*. URL: <http://www.hrc.wmin.ac.uk> (17.11.2000.)
- Barbrook, Richard (1999) "The High-Tech Gift Economy". *Cybersociology Magazine* br. 5. URL: <http://www.cybersociology.com> (17.11.2000.)
- Bey, Hakim (1991) *T.A.Z. The Temporary Autonomous Zone: Ontological Anarchy, Poetic Terrorism*. Brooklyn: Autonomedia.
- Broeckmann, Andreas (1995) *Some points of departure*. URL: <http://www.dds.nl/~n5m/texts/abroeck.html> (14.11.2000.)
- Cassel, David (2000) *Hactivism in the Cyberstreets*. URL: <http://www.alternet.org> (17.11.2000.)
- Castells, Manuel (1996) "The Rise of the Network Society". *The Information Age: Economy, Society and Culture*. (Vol. 1) Oxford: Blackwell Publishers.
- Castells, Manuel (1996) "The Power of Identity". *The Information Age: Economy, Society and Culture*. (Vol. 2) Oxford: Blackwell Publishers.
- Cleaver, Harry (1995) *The Zapatistas and the Electronic Fabric of Struggle*. URL: gopher://mundo.eco.utexas.edu:70/11/fac/hmcleave/Cleaver%20Papers (16.11.2000.)
- Curran, James (1996) "Rethinking Mass Communications". U: Curran et al. (ur.): *Cultural Studies and Communications*. London: Arnold. Str.119-169.
- Denning, Dorothy E. *Activism, Hactivism and Cyberterrorism: The Internet as a Tool for Influencing Foreign Policy*. URL: <http://www.nautilus.org/info-policy/workshop/papers/denning.html> (15.11.2000.)
- Jordan, Tim (2000) "Cyberpower and the Meaning of Online Activism". *Cybersociology Magazine* br. 5. URL: <http://www.cybersociology.com> (15.11.2000.)
- Lovink, Geert i Garcia, David *The ABC of Tactical Media*. URL: <http://www.waag.org/tmn/abc.html> (17.11.2000.)
- Lovink, Geert (1996) "Subject: The Importance of Being Media". arhiva *nettime* mailing liste URL: <http://www.nettime.org> (17.11.2000.)
- McIver, Gillian *Media and the Spectacular Society*. URL: <http://www.hrc.wmin.ac.uk> (17.11.2000.)
- RAND (1998) *The Zapatista "Social Netwar" in Mexico*. URL: <http://www.rand.org/publications/MR/MR994/MR994.pdf> (19.11.2000.)
- Slevin, James (2000) *The Internet and Society*. Cambridge: Polity Press
- Shields, Rob (ur.) (1996) *Cultures of Internet: Virtual Spaces, Real Histories, Living Bodies*. New York: Sage
- Stubbs, Paul (1998) "Conflict and Co-Operation in the Virtual Community: eMail and the Wars of the Yugoslav Succession". *Sociological Research Online* 3(3). URL: <http://www.socresonline.org.uk/socresonline/3/3/7.html> (10.3.2000.)
- Wray, Stefan (1998) *Electronic Civil Disobedience and the World Wide Web of Hactivism: A Mapping of Extraparliamentarian Direct Action Net Politics*. URL: <http://www.nyu.edu/projects/wray/wwwhack.html> (19.11.2000.)
- Wray, Stefan (1998) *On Electronic Civil Disobedience*. URL: <http://www.nyu.edu/projects/wray/oecd.html> (19.11.2000.)

TACTICAL MEDIA
Radicalisms of the information age

Ozren Pupovac

Summary

New forms of societal conflicts are characteristic for the information age. In concordance with the informational paradigm, conflicts shift into the sphere of information, representations and symbols. With the advent of computer mediated communication and the constellation of Internet as a global information network, a transformation of power relations in society can be traced as the possibilities for the production of cultural codes are put in the hands of excluded segments of populations. Various social actors start using new media tactically: in conflict against the centers and hierarchies of power in society. In that sense, the weapons of the totalitarian system - production, manipulation and dissemination of symbols - are turned against itself.

Key words: *tactical media, new social movements, social conflicts, information society, Internet, network, identity*